
РОЗДІЛ 6

ОСОБЛИВОСТІ СПРИЙНЯТТЯ МИСТЕЦТВА ЯК ДУХОВНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ

Юлія МАРТИНЮК
*кандидат психологічних наук,
доцент*

Культура відіграє особливу роль у вдосконаленні особистості, у формуванні її індивідуальної картини світу, бо в ній акумульовано весь емоційно-моральний і оцінний досвід суспільства. Саме тому розвиток сучасного мистецтва спрямований на розкриття психологічних проблем особистості, пізнання глибин внутрішнього світу людини, створення творчих проектів розвитку культури суспільства, що детерміновано необхідністю пошуку ресурсів для розвитку особистості в умовах стрімких змін. Тобто в основі внутрішнього пошуку людини, її прагнень, формування світогляду, індивідуального погляду на навколишню дійсність лежать встановлені суспільством ідеали – духовні ресурси.

Духовні ресурси людини належать до категорії нематеріальних, які керують життям особистості, допомагають їй здійснювати щоденний вибір, приймати правильні рішення. Це ресурси системи, необхідні для розвитку та визначення свого призначення, предметної галузі та покликання. До духовних ресурсів належить мистецтво, оскільки дозволяє особистості долучитися до категорії прекрасного, виховати у собі чутливість і сприйнятливність. Мистецтво як духовний ресурс робить людину духовно багатшою, наповнює її життя особливим змістом, дає додаткову енергію для самореалізації. Без нього життя людини обмежувалося б лише фізіологічними та матеріальними потребами. Мистецтво у чомусь повторює життя, сприяє його всебічному осмисленню, вибудовуванню відповідних висновків. Людина, пов'язана з мистецтвом, наповнюється енергією і

сама здатна створювати художні образи, творити реальність навколо себе.

У центрі інтересів мистецтва завжди стоїть людина, саме тому за своєю природою його сутність є глибоко гуманістичною, а живопис – це особливий ресурс, який вироблений і розвинений людством за багатовікову історію свого існування. Необхідно зазначити, що як частина однієї родини, суспільства, як сучасник епохи, як представник покоління, кожна особистість певним чином включає до власної історії сценарії життя своєї родини. Індивідуальна історія зумовлює ставлення до майбутнього з його життєвими перспективами, планами й сподіваннями, мріями та шляхами їх досягнення, що обумовлене результатами виховання та впливає на формування особливостей сприйняття різних напрямків мистецтва, культурний розвиток особистості загалом. У зв'язку з цим актуальність набуває розкриття психологічних аспектів сприйняття мистецтва у контексті соціокультурних реалій, встановлення впливу особливостей виховання на сприйняття мистецтва, вивчення психологічних орієнтирів на збагачення внутрішнього світу особистості при сприйнятті мистецтва, оскільки отримані дані можуть бути використані як ресурсні компоненти для удосконалення життя суспільства. Згідно з вище зазначеним, одним з основних завдань психологічної науки, є формування культури особистості як важливого духовного ресурсу для подальшого розвитку перш за все самої особистості.

З іншого боку, в останні роки актуальною стала ідея про визначальну роль активності особистості у власному розвитку. Зараз системним ядром індивідуальності є самооцінка особистості, оскільки особистість є творцем власної біографії, тісно залежить від свого минулого, що безпосередньо й опосередковано впливає на сьогодення. Отже, актуальність теми дослідження також пов'язана з тим, що проблема ролі самооцінки у формуванні особливостей сприйняття мистецтва, особливо як важливого ресурсу для розвитку особистості, зовсім ігнорувалась.

Стрімкість змін у всіх сферах життя змушує адаптуватися до ритму руху в майбутнє і шукати нових, нестандартних рішень, тому не можна розглядати людину як пасивний об'єкт впливу середовища і виховних впливів. Освіченість – це розвиненість різноманітних здібностей, високий ступінь їхньої продуктивності, тому креативність та саморозвиток займають важливе місце серед проблем культурного розвитку та вдосконалення особистості людини. Тобто особистість формується в процесі життєдіяльності людини на базі індивідуальних властивостей, а дані властивості обумовлюють формування особливостей сприйняття мистецтва, а також створення та сприйняття художніх цінностей і вплив цих цінностей на життєдіяльність. Оскільки інтегральним утворенням особистості, пов'язаним з цими властивостями, є темперамент, актуальним постає розкриття взаємозв'язку властивостей темпераменту та особливостей сприйняття мистецтва.

Необхідно зауважити, що провідними тенденціями розвитку сучасної людини є, з одного боку, технологізація і раціоналізація її життєдіяльності, а з іншого боку, художньо-естетичне сприйняття світу. Проте останнім часом технологічна і раціональна частина розвитку превалює над художньо-естетичною, що не сприяє гармонійності та цілісності. У зв'язку з цим у світі ЗМІ, інтернету та телекомунікацій, у зв'язку з проникненням агресії у всі сфери життя людини особливо гостро постає питання, що може призвести до її появи. В цьому випадку, актуальним є пошук засобів та методів "екологічної" для психіки людини сублімації даних агресивних проявів без шкоди оточенню. Водночас оскільки мова живопису вільна від цензури та супроводжує людство з первісних часів до сьогодення, саме вона та її зв'язок з психологічними особливостями особистості відкриває нові обрії для дослідження людської природи, для пошуку ресурсів особистості. Саме культура є ідеальним засобом самовираження, допомагає людині стати особистістю, вона сприяє активізації морально-естетичних почуттів та пізнавальних інтересів.

Дослідження мистецтва є актуальною темою, оскільки кожен його стиль або жанр зображає мінливість та своєрідність людських

поглядів, установок, концепцій, відносин та світогляду в цілому. Витвір мистецтва – це продукт духовної роботи з розуміння світоустрою, виражений мовою образів та емоцій, він виступає посередником між свідомістю (картиною світу) автора та свідомістю (світосприйняттям) реципієнта. Оскільки усвідомлення часу свого існування є важливим доповненням до усвідомлення власної ідентичності, уподобання певного жанру в художньому мистецтві тісно пов'язані з соціальною ситуацією в той проміжок часу, в котрому сформувався та розвивався цей жанр. Художній витвір певного жанру являю собою предмет задоволення духовної потреби в певний проміжок часу. Водночас сприйняття витворів художнього мистецтва є концентрацією естетичного досвіду людини, засобом пізнання дійсності, взаємодії особистості та соціуму, що допомагає дослідити закони життя, які спонукають до прогресу та розвитку, як окремого індивіда, так і усе суспільство. Згідно з цим не можливо відокремити особливості сприйняття людиною художнього мистецтва від особливостей ставлення її до свого минулого, відображення у цьому сприйнятті свого ставлення до теперішнього та відповідних очікувань від майбутнього.

На шляху виявлення і пізнання ефективності художньої культури, як механізму виявлення людських ресурсів, виникають серйозні теоретичні та практичні труднощі, пов'язані передусім з самою природою сприйняття мистецтва. Воно опосередковане досить складними процесами розвитку духовного світу людини, участю в них значної кількості інших психологічних та соціальних факторів і тому його не завжди можна точно оцінити. Проте більшість психологічних і соціальних умов визначають належність людини до різних сімей з притаманною їм субкультурою.

Так, теоретичний аналіз показав, що під час дослідження особливостей сприйняття мистецтва, при виборі певного стилю активізуються сліди минулого досвіду, тому один і той же предмет може по-різному сприйматися різними людьми. В рамках даного підходу, суб'єктивні аспекти ставлення визначаються індивідуальними

особливостями, які притаманні цій людині та які є важливими ресурсами для подальшого розвитку.

Вчені виділяють такі підходи у вивченні особливостей сприйняття мистецтва:

1. Мистецтвоцентричний, який сфокусований на дослідженнях творів мистецтва як джерелах естетичного задоволення, що несе у собі певний сенс, який намагався передати автор, але який не здатний описати ситуацію реальної взаємодії твору мистецтва та особистості;

2. Теоретико-нормативний, який полягає у нормативній моделі повноцінного, адекватного, розвиненого типу естетичного сприйняття, де досліджується наскільки процес сприйняття близький до еталонного, але такий підхід веде дослідника від якісного аналізу індивідуальної своєрідності різних варіантів взаємодії особистості та витвору мистецтва;

3. Механістичний підхід розглядає сприйняття мистецтва як наслідок механічного функціонування деяких інтрапсихічних механізмів, а не активності самої особистості;

4. Когнітивно-афективний підхід пов'язує мистецтво з емоційною сферою людини: емоції, що виникають при взаємодії особистості та твору мистецтва, відрізняються від інших емоцій тим, що вони сублімовані;

5. Діяльнісний підхід (Д. А. Леонтьєв) розглядає мистецтво як механізм трансляції смислів;

6. Системно-типологічний підхід (Н. Л. Нагібін) висуває на перше місце фігуру творця.

Водночас у мистецькоцентричному підході до вивчення сприйняття мистецтва (Л. С. Виготський, Л. Г. Жабицька, О. І. Нікіфорова та ін.) в центрі уваги знаходиться витвір мистецтва. В основі цього підходу лежить аналіз сприйняття художнього твору як єдиної об'єктивної реальності в системі «автор – картина – споглядач».

В рамках цього підходу твори мистецтва розглядали як систему подразників, які свідомо організовані з намірами викликати естетичну реакцію. На думку вчених, траєкторія розумових процесів у об'єктивному аналізі проходить від форми твору через

функціональний аналіз його структурних елементів до відтворення естетичної реакції та встановлення загальних закономірностей естетичного сприйняття. Було наголошено, що вивчати особливості сприйняття мистецтва необхідно через дослідження особливостей реципієнта, що в подальшому буде сприяти розвиненню важливих адаптаційних ресурсів людини (Виготський, 2017).

Зауважимо, що власні теоретичні дослідження показали, що з позиції мистецькоцентричного підходу можна розглядати картини художників сюрреалістів, оскільки сюрреалісти заперечували традиційний підхід до сприйняття творів мистецтва. Для прихильників цього підходу найважливішою цінністю є свобода ірраціонального сприйняття світу, що передбачає аналіз деструктивних аспектів сімейних конфліктів, при якому надається головне значення розподілу влади всередині сім'ї. Такі особистості при сприйнятті мистецтва будуть більше сконцентровані на самому витворі та на його віддаленості від реальних обставин життя. Такий аналіз дозволяє виявити творчі аспекти для вирішення конфліктів між інтересами кожного члена сім'ї. В цьому випадку особистість починає усвідомлювати, що сім'я як особистісно-розвиваючий ресурс сприяє освоєнню нових соціальних ролей, функцій, що формуються в позитивному просторі, і надає значний вплив на здатність ефективно долати виникаючі труднощі, набувати нові можливості особистісного зростання та розвитку у будь-яких сферах життєдіяльності.

Мистецькоцентричний підхід до мистецтва свідчить, що художня продукція, виконана на нижчому рівні, позбавлена художньої цінності, але створений художником на вищому рівні психічної діяльності художній твір значно відрізняється своєю багатою фантазією, композицією і технікою виконання. Так, мистецтво – це процес багатовікового розвитку, де особливості ставлення до мистецтва сприяють вихованню самосвідомості, самооцінки, вихованню особистості відповідно до її природи та природи унікального предмета духовної діяльності людини (Сімонов, 1992).

Згідно з даним підходом самооцінка розглядалась через призму її впливу на особливості уподобань певного стилю в живописі і як показник психічного здоров'я людини як особистості (Антеро, 1995).

Дослідження особливостей мистецтва продемонстрували, що процес сприйняття твору нерозривно пов'язаний з колективним несвідомим. Художнім творам більшою мірою притаманні ментальні якості тієї спільноти, до якої належить не тільки творець, а і людина, яка сприймає витвір мистецтва. Тому, переважна психічна характеристика утворює вісім психологічних типів темпераменту, що можуть впливати на особливості сприйняття мистецтва і дозволяють виявити відповідний тип поведінки, сформувати відповідні умови для ефективної життєдіяльності (Юнг, 1996).

В рамках даного підходу наголошувалось, що особливе значення мистецтво має при вивченні особистості, тому світове значення епохи Відродження європейської культури пов'язане з пробудженням всебічного інтересу до людини, з періодом гуманізму. Було також зазначено, що основними відмітними рисами мистецтва епохи Відродження були прагнення повернути людину з божественних висот на земний ґрунт, відмова від релігійних схоластичних уявлень про душу, заклик до дісного і досвідченого опису душевного світу людей. Тобто жанр Відродження в мистецтві пов'язаний з пошуками внутрішніх ресурсів людини (Стишенок, 2010; Понамарев, 2020).

Ж. Дерріда бачив у процесі сприйняття мистецтва своєрідний вихід зі світу в чисту відсутність, це небезпечний і тужливий акт, що не передбачає досконалості художнього стилю. Тобто будь-яка «подія», що зображена, піддається структурному психоаналізу; унікальна і неповторна; будь-яке визначення неправильне, бо гальмує власну безперервність, але все це сприяє винаходам неможливого.

У свою чергу в рамках теоретико-нормативного підходу, можливо розглядати абстрактне мистецтво, що надає можливість через дослідження уподобань особистості виявити особливості сімейного виховання, при якому приділяють особливу увагу нормативній соціальній сутності сім'ї та її взаємодій з іншими соціальними інститутами. Згідно з даним підходом при першому погляді на

картину, написану абстракціоністом, може здатися, що на ній – хаотичне скупчення ліній, фігур і плям, при більш уважному вивченні стає ясно, що художник створив цілісну композицію, покликану визвати у глядача певні думки або настрої.

Згідно з теоретико-нормативним підходом, вважалось, що особистість є і творінням культури, і її творцем, оскільки, освоюючи світ культури, людина творить себе як особистість і стає здатною збагачувати цей світ культури. Водночас через освоєння культури формуються духовний світ людини і її основні сутнісні сили: воля, почуття, розум, віра, духовні орієнтації та світогляд, творчий саморозвиток, креативність та нестандартне мислення (Стефаненко, 1999).

Водночас вважалось, що через призму дослідження сприйняття особистістю певного стилю у мистецтві, можливо виявити внутрішні її властивості, про які вона може судити, виходячи з життєвих фактів, тобто це істотні психічні властивості, що виявляються в її цілеспрямованій діяльності й зумовлюють її успіх (Костюк, 1989).

В рамках теоретико-нормативного підходу, самооцінка є особливою частиною у розвитку самосвідомості та сприйнятті особистістю певного стилю мистецтва, а також певне оцінне ставлення до себе, своїх здібностей. Зауважимо, що процес взаємодії особистості та творів мистецтва розглядався як пізнання духовної субстанції, яка безпосередньо сприймається людиною на рівні самосвідомості (Нойман, 1997).

В рамках даного підходу сприйняття художнього мистецтва розглядалось також з точки зору вкладу психологічного та суб'єктивного в процес взаємодії художнього витвору та людини, спираючись на об'єктні форми існування психологічного у світі, суб'єктно-об'єктну взаємодію та будову індивідуального світу людини (Дорфман, 2008).

Водночас показано, що у «життєвому світі» можна виділити дві координати – психологічний час і психологічний простір. Так, проблематика психологічного часу безпосередньо зв'язана зі ставленням суб'єкта до власного життя, а психологічний простір – зі

ставленням суб'єкта до різних об'єктів у своєму житті. Разом психологічний простір та психологічний час виконують функцію формування певного суб'єктивного ставлення до себе, оточення, предметів навколо тощо. При цьому, основними властивостями психологічного часу є циклічність, векторність, тривалість, зворотність, нерівномірність, асиметрія, цілеспрямованість, континуальність та дискретність, що можуть бути використані як важливі людські ресурси (Титаренко, 2003).

Згідно з цим підходом, організм повинен пустити в хід всі свої ресурси, щоб вижити, у свою чергу, середовище змінюється, і організм змушений знову пристосовуватися до змін середовища, адаптуватися, формувати певні механізми, саме тому середовище завдяки своїм змінам є творчою силою. Так, у Класицизмі велике значення надавалося виховній та громадській функції мистецтва. Тому класицизм в живописі висував новітні етичні норми, що формували образи його героїв: підпорядкування загальному особистого, пристрастей – розуму, обов'язку, верховним інтересам громадськості, законам світобудови, стійкості перед мінливістю буття і жорстокістю долі.

Зауважимо, що в рамках цього підходу було уточнено, що руйнуючи звичні очікування, дестабілізуючи та змінюючи статус традиційних цінностей, деконструкція в мистецтві та її привабливість для особистості виявляє ціннісно-моральну основу її поглядів, що вже існують у прихованому вигляді.

Механістичний або формальний підхід (Г. Фехнер, Л. В. Грицик, О. П. Лановенк та ін.) відводить особистості пасивну роль у сприйнятті мистецтва, а саме сприйняття розглядається як результат механічного функціонування інтрапсихічних механізмів. Дослідники, які дотримуються формального підходу, визнають наявність свободи у ставленні до художньої форми при сприйнятті мистецтва, але заперечують існування внутрішньої рівності між процесами по створенню нового художнього твору і сприйняттям цієї нової реальності, яка міститься у творі мистецтва. Сприйняття мистецтва за

логікою формалістів стає нормативно-обмеженим актом, відтворенням авторської позиції.

Згідно з формальним підходом, сприйняття художнього мистецтва – це особлива форма людської активності, естетична реакція, тобто художній витвір співвідноситься як система особливих подразників з рефлексологічною формулою «стимул – реакція», визначаючи його естетичну цінність по реакції, зрушенню, виробленому їм у нервово-психологічних ресурсах людини (Грицик, 2000).

В рамках даного підходу, відповідно до функціональної теорії необхідно вивчати диференційовано психологічні функції мистецтва та їх вплив на особистість, де розглядаються функції мистецтва, і функції запитів особистості, яка взаємодіє зі світом. Вчені вважали, що функції мистецтва зумовлюють створення типології особистості, яка виступає іншим функціональним полюсом, що визначає характер психологічного впливу мистецтва. Вважалось за необхідне розглядати психологічні механізми мистецтва, дія яких впливала на розвиток внутрішнього світу особистості, зокрема враховувати її психотерапевтичний потенціал (Грошова, Сова, 1983; Кулка, 2019).

Необхідно відзначити, що в рамках механістичного підходу стверджувалось, що поняття особливостей стилю Абстракціонізму або Сюрреалізму сприяє розумінню природи людини, яка прагне звільнення, оскільки дані стилі позбавляють сталевих кайданів та необхідності.

В рамках функціонального підходу дослідження стилю Бароко продемонстрували, що в ньому відобразились уявлення про безмежність, багатоманітність і вічну мінливість світу, інтерес до середовища, оточення людини, природної стихії. Згідно з даним підходом, дослідження сприйняття даного стилю дає можливість виявити, з одного боку, наскільки особистість зосереджена на самому сімейному житті, на соціокультурних функціях сім'ї як соціального феномена і на взаємозв'язках соціокультурних ролей; з іншого, має тяжіння до урочистого, до приголомшливих ефектів, пишності життя,

декоративного розмаху, бурхливої динаміки пов'язаної зі шлюбом, родинними зв'язками і батьківством.

Когнітивно-афективний підхід передбачає, що емоції, залучені до творчої діяльності, відрізняються від інших тим, що вони сублімовані. Так, при розгляді особливостей сприйняття мистецтва, зазначалось, що поведінка визначається не глобальними рисами особистості, а тим, як дані риси впливають на сприйняття людиною себе в конкретній ситуації. Когнітивно-афективна теорія припускає, що поведінка людини змінюється від ситуації до ситуації, але певним, передбачуваним способом (Цервоне, 2008).

В рамках когнітивного підходу, розглядаються реальні процеси взаємодії особистості та творів мистецтва в усьому їх якісному різноманітті. Так, художники епохи Бароко зуміли показати складність і суперечливість натури людини, багатогранність її зовнішнього та внутрішнього вигляду, створюючи образи, пройняті величезною життєвою силою. Художники того часу захоплювалися людьми, і це почуття знаходило таке своєрідне переломлення в їх творіннях, які по-своєму втілюють уявлення про красу, про упорядкований спокійний перебіг життя, про щастя людини. До головних особливостей художнього стилю Бароко слід віднести його урочистість, величність, здатність висловити задоволення життям і його повноту. Відрізняється Бароко в живописі і своєю виразністю, контрастністю, надзвичайною фантазійністю. Отже, аналіз уподобань цього жанру в живописі сприяє виявленню вище перерахованих особливостей і надає можливість використати їх у якості ресурсів.

В рамках даного підходу виникає абсолютно новий напрямок – Імпресіонізм, як світ почуттів, емоцій і швидкоплинних вражень. В цьому напрямку цінувалися не зовнішня реалістичність або натуральність, а саме реалістичність виражених відчуттів, внутрішній стан картини, її атмосфера, глибина.

Водночас суперечність між зростаючими потребами особистісно-орієнтованої практики (консультування і психотерапії, нерідко з використанням творів живопису) призводять до формування такого напрямку як Сюрреалізм. Відсутність вірогідних даних про специфіку

живого реального процесу сприйняття живопису в цю епоху, привели до того, що картини художників-сюрреалістів характеризувалися як позбавлені будь-якої логіки та повні суперечностей твори, але які зробили революцію у взаєминах людського розуму з навколишньою дійсністю.

У свою чергу, концептуальні положення психоаналітичної теорії, які спрямовані на глибини емоційно-чуттєвої сфери та на відтворення нереалізованих раніше бажань, при сприйнятті творів сучасного мистецтва, орієнтовані на розширення несвідомих процесів особистості та сфокусовані на досягненні творчої свободи.

Згідно з поглядами З. Фрейд (2018) сприйняття мистецтва – це процес формування цілісного сприйняття і правильного розуміння прекрасного в мистецтві та суспільстві, тому важливим елементом у вивченні процесу сприйняття необхідно вважати самооцінку, яка пов'язана з функцією «супер его».

Вважалось, що одне із пріоритетних орієнтирів розвитку сучасного мистецтва це свобода самовираження особистості, яка пов'язана з самооцінкою, оскільки виражає образи несвідомого не створені свідомістю, які виникають спонтанно і є власними силами, що і впливає на сприйняття мистецтва (Юнг, 2003).

В рамках даного підходу приділялось багато уваги вивченню психології художнього сприйняття, відзначаючи як щоразу щось змінюється у самій думці. Дослідники розглядали особливості сприйняття мистецтва, досліджуючи механізми апперцепції, що розкриває роль об'єктивних та суб'єктивних факторів у процесі сприйняття (Потебня, 2000).

Розглядався процес сприйняття мистецтва також як здатність виходу за межі своєї суб'єктивності та межі цього світу. Зазначалось, що такий стиль художнього мистецтва, як Відродження або Імпресіонізм спрямовані на розкриття людини та на розвиток її асертивності, тоді як Класицизм спрямований більше на розвиток самоконтролю та утримання своїх емоційних імпульсів.

Цінність природи сприйняття мистецтва полягає в тому, що воно завжди розвивається в опозиції до нормативності та в опозиції до будь-

якого раціоналізму, отже відстоює право людини на індивідуальність, самотність, можливість виразити власні почуття. Тобто, особи, яких приваблює творчість епохи Відродження, стилі Імпресіонізму чи Романтизму, спрямовані на внутрішнє саморозкриття або бажають звільнення від класичних шаблонів, від рутинного, загальноприйнятого. Згідно з даною думкою типи творчості, які всіляко стимулюють внутрішню активність людини, розвивають її індивідуальну самосвідомість (Бахтін, 1986).

В рамках когнітивного підходу до розгляду сприйняття мистецтва наголошувалось на тому, що повсякденність існує як місце утворення сенсу, відкриття правил, тому лише внаслідок подолання повсякденності та виразу власних емоцій можливе відкриття нових правил, які самі потім стають повсякденністю. Згідно з думкою представників даного підходу невід'ємною і протилежною частиною повсякденності є емоції у творах мистецтва та орієнтація на незвичайне, які прокладають собі шлях за допомогою відхилень, відходів від правил та нових дефініцій (Вальденфельс, 2007).

Згідно з концепцією даного підходу творчість завжди розвивається всупереч нормативності, опозиційно до раціоналізму. Так, відстоюються права людини на індивідуальність і самотність у творчості, оскільки творчість невідривна від свободи, ось чому лише вільний індивід може формувати власні уподобання при сприйнятті мистецтва.

Сприйняття мистецтва це інтуїтивний пошук, який здійснюється несвідомо, стрибкоподібно і безпосередньо переводить поняття в чуттєві образи, або чуттєві образи в поняття. Отже, такий процес взаємодії особистості та творів мистецтва розвиває здатність до прийняття інтуїтивного рішення, виразу та прийняття власних емоцій, що відповідає специфіці творчих завдань, коли умови чітко не визначені, а орієнтири пошуку є недостатніми для отримання логічного висновку (Кармін, 2020).

У свою чергу відмічалось, що психологічний тип сприйняття мистецтва базується на особливостях типової поведінки людини в різних життєвих ситуаціях. Також виділялось кілька емоційно-

динамічних стійких властивостей, до яких відносились: сенситивність, як найменша сила зовнішнього впливу, яка необхідна людині для виникнення реакції; співвідношення активності та реактивності; швидкість протікання різних психічних реакцій; пластичність – ригідність (Функ, 2003).

Діяльнісний підхід (М. Мерло-Понті, А. М. Леонтьєв, Д. А. Леонтьєв, С. Л. Рубенштейн, О. П. Лановенко та ін.) розглядає мистецтво, як специфічний спосіб трансляції змістів, що неможливо передати ніяк інакше. Сприйняття художнього твору, з точки зору діяльнісного підходу, цілеспрямована внутрішня дія, яка відрізняється від діяльності зовнішньої, практичної, але має аналогічну будову.

Згідно з даним підходом, в епоху Відродження вважалось, що мистецтво має демонструвати високу гідність людської природи та активну діяльність; істинне благородство, яке здобувається особистими заслугами та знаннями. При аналізі особливостей сприйняття мистецтва особливу увагу необхідно переділяти розгляду темпераменту, як властивості особистості з погляду її ролі в пристосуванні людини до умов її діяльності (Мерло-Понті, 2001).

В рамках діяльнісного підходу при розгляді сприйняття мистецтва особистістю виділялись наступні рівні аналізу: експресивно-інструментальний рівень, тобто рівень, що дозволяє виявити ресурсні сторони у відносинах людини зі світом; екзистенційний рівень або рівень ядерних структур та рівень психофізіологічних передумов особистості, а саме до останнього відноситься темперамент, що формує базовий потенціал людини (Леонтьєв, 1998).

В рамках діяльнісного підходу вважалось, що на особливості обрання певного жанру мистецтва впливає особливості рівня самооцінки особистості, що в подальшому надає можливість усвідомлення своїх переживань і свого життєвого досвіду, власної діяльності. Водночас наголошувалось, що при вивченні самооцінки в якості найважливіших факторів її генезису розглядаються спілкування з оточенням і власна діяльність суб'єкта.

Акцент був зроблений також на розгляді сприйняття художнього мистецтва як особливої цілісної внутрішньої діяльності, що включає когнітивні, емоційні та оцінювальні складові.

Необхідно зазначити, в рамках даного підходу підкреслювалось, що загальні здібності охоплюють властивості особистості, які відповідають вимогам багатьох видів діяльності. Саме тому при дослідженні факторів, що впливають на особливості сприйняття мистецтва, особливу увагу необхідно переділяти дослідженню здібностей. Відмічалось, що художні здібності передбачають яскравість образів, вразливість, емоційність, естетичний смак, почуття гармонії. У свою чергу, розумові здібності полягають у вміннях оперувати абстрактним матеріалом, володіти розумовими операціями, мовленням, здатністю міркувати в процесі сприйняття мистецтва (Васянович, 2012).

Процес сприйняття мистецтва є значно ширшим, і тому реалізується як у свідомо визначених, так і в неусвідомлених формах з метою вироблення чи зміни фізичних або моральних якостей. Процес сприйняття мистецтва може включати самопізнання, творче самовизначення, самоврядування, самовдосконалення, самореалізацію (Іванова, 2011).

У діяльнісному підході вважалось, що на основі практичної діяльності, спрямованої на реалізацію цілей і задач особистості формується певна концепція часу, що конструює зв'язок минулого, теперішнього та майбутнього і впливає на уподобання певного стилю мистецтва (Бюлер, 1968).

Водночас вважалось, що процес сприйняття мистецтва – це суттєвий аспект розуміння культури, оскільки він визначає рівень вихованості та освіченості людини, рівень опановування тією чи іншою сферою діяльності (Крутоус, 1989).

Згідно з вище зазначеним процес сприйняття мистецтва розглядався як фундаментальна здатність людини бути справжнім суб'єктом свого життя, перетворювати власну життєдіяльність. Зазначалось, що здібності завжди є результатом розвитку людини,

тому при дослідженні особливостей сприйняття мистецтва необхідно звертати увагу на вроджені сильні якості (Макаров, 1990).

У діяльнісному підході підкреслюється, що можливо виділити навчальні та творчі здібності згідно з їх роллю в процесі сприйняття мистецтва: навчальні виявляються в успішності опановування знаннями, навичками, вміннями, що демонструє певний витвір мистецтва; творчі – у здатності сприймати нове, оригінальне, здатності до наукових відкриттів.

В рамках даного підходу в позитивній психотерапії розглядаються актуальні здібності як способи поведінки, які закладені в людині та в повсякденному житті, тобто у повсякденних контактах з різними предметами мистецтва ці здібності можуть відігравати певну роль. Зауважимо, що відмінності в характеристиках здібностей виникають через те, що було закладено під час виховання дитини в тій чи іншій сім'ї.

Водночас представники системного підходу (Г. Олпорт, Р. Кеттелл, Г. Айзенк), описуючи фактори, які залучені до формування особливостей сприйняття мистецтва, робили акцент на дослідженні темпераменту через набір ознак, характерологічних рис особистості. Так, відмічалось, що при сприйнятті творів мистецтва на перший план виступає фігура сприймаючого, тобто важлива роль в даному підході відводиться вивченню обумовленості психологічних типів особистості, яка сприймає певні системні стильові особливості творчості (Нагібіна, 2005).

З позиції системного підходу в останні роки багато уваги приділяється аналізу сім'ї. На думку вчених, ідеальна людина у плані зовнішньої та внутрішньої ціннісної картини повинна знатися на науці та мистецтві, вміти гарно говорити, танцювати, грати на музичних інструментах. З огляду на вищезазначене, системний підхід дозволяє розглядати універсальність і багатосторонність уподобань особистості при сприйнятті мистецтва, що пояснює умови системи її виховання та вказує на сім'ю як соціально-значущу та особистісно-значущу систему.

Проведені власні теоретичні дослідження продемонстрували, що, згідно з системним підходом, Класицизм розглядається як мистецтво

героїчної громадянськості, оскільки в його основі лежать принципи філософського раціоналізму, що яскраво проявляється у підході до аналізу сімейної системи, типів виховання та історичного розвитку. Отже, теоретичний аналіз показав, що при розгляді особливостей стилю Класицизму, уподобань даного стилю особистістю та відносин у родині дає можливість дослідити цінності подружжя; типологію цінностей сім'ї; типологію сім'ї в цілому; провести детальний аналіз таких понять як «сімейна структура», «потреба в дітях», «успішність виховання», «сімейна влада і лідерство», «історичний тип сім'ї». Ґрунтуючись на прилученні батьками дитини до вивчення мистецтва, через даний процес взаємодії можливо виявити героїчні ідеали особистості, відношення до сучасних подій, реальних людей та побуту, а також сформованість тяжіння до ідеалізованих абстрактних образів, особливості керування у власному житті принципом зображення "чудової", "облагородженої" природи.

В рамках системного підходу відзначалось, що сприйняття мистецтва є комплексним психічним феноменом, що являє собою складну систему, в якій взаємодіють результати перцептивних та інтелектуальних, репродуктивних і творчих актів. Такий підхід до сприйняття мистецтва тісно пов'язаний з розглядом самооцінки як сукупності установок «на себе», тобто суми всіх уявлень індивіда про самого себе, що пов'язані з їх оцінкою (Білоус, 2009).

Згідно з системним підходом вважалось, що взаємодія особистості і творів мистецтва має складний системно-динамічний характер, динамічна система цієї взаємодії визначається цілою низкою ситуативних, поза ситуативних і особистісних факторів, включає різні психологічні процеси, стадії (Роменець, 2001).

В рамках системного підходу (М. С. Каган, В. В. Москаленко, В. Ф. Петренко) сприйняття художнього мистецтва представляється як соціально-психологічна система взаємодії, спілкування людей у загально-циклічному процесі оцінки впливу художніх витворів (Моляко, 2006).

У системному підході наголошувалось також на тому, що необхідно розглядати слова «розвинута людина» і «культурна

людина» як синоніми, оскільки з перших років свідомого життя людини формування її особистісних якостей пов'язано із засвоєнням нею певної системи культурних норм. Процес сприйняття мистецтва можна розуміти як певний соціальний механізм, який відтворює ті чи інші еталони і норми поведінки людей (Москаленко, 2013).

Сприйняття мистецтва починається з дії духовно-соціального середовища на особливості цього сприйняття і закінчується певним враженням, що даний витвір формує у духовно-соціального середовища. Згідно з даною точкою зору, як певний фактор можливо розглядати часову перспективу як процес, в результаті якого неперервний потік особистого і соціального досвіду розподіляється по часовим категоріям, або рамкам, які допомагають впорядковувати, узгоджувати та надавати сенс сприйняттю навколишнього середовища (Петренко, 1988).

Особливої уваги в рамках цього підходу заслуговує наукова позиція Ф. Зімбардо і Дж. Бойда (2010), які вважали, що когнітивні рамки можуть відображати циклічні, повторювані часові патерни або ж унікальні, неповторювані лінійні моменти з життя індивіда, що використовуються для кодування, зберігання та відтворення досвіду, а також для формування очікувань, цілей, непередбачуваних обставин та уявних сценаріїв, що можливо виявити при аналізі особливостей сприйняття мистецтва .

В рамках даного підходу (М. Вертхаймер, В. Келер, К. Коффка, К. Левін та інші) наголошувалось на тому, що розумові операції при вирішенні творчих завдань підпорядковані принципам організації цілісної системи – гештальту, а не правилам формальної логіки. Відповідно до таких поглядів через вивчення особливостей ставлення до різних продуктів мистецтва можна виявити різні системні компоненти особистості, що взаємодіє з цим продуктом.

Процес сприйняття мистецтва – це сукупність текстів або система, частини якої беруть початок у раніше створених текстах і потім генерують нові тексти. Створені таким чином тексти набувають самостійного сенсу, відмінного від того, що мав на увазі автор. Водночас сам автор губиться десь у далекому минулому. Саме тому

такий підхід дозволяє виявити через призму особливостей сприйняття мистецтва механізми формування ресурсів особистості (Лоський, 1986).

Отже, виходячи з того, що стиль у живопису – це напрям із загальними ідеями, технікою виконання, характерними прийомами зображення, на формування якого впливають політика та економіка, ідеологія та релігія, саме тому кожен стиль є представником свого часу. Таке визначення стилю мистецтва, живопису наголошує на тому, що певний стиль буде виражати прагнення, світогляд, індивідуальні погляди на навколишню дійсність людини, тобто людини певного типу з відповідними духовними ресурсами.

Емпіричне дослідження дозволило встановити, що уподобання стилю мистецтва епохи Відродження має пряму кореляцію на рівні 0,565 між ліберальним стилем виховання, позитивним образом батька і мати. Тобто респонденти, які схильні обирати картини епохи Відродження, мають реалістичний погляд на світ, жвавість і гуманістичні ідеали, що дозволяють побачити картину того, що відбувається цілком, і кожен елемент окремо. У особистості, яка обирає картини епохи Відродження, сформований образ партнерських подружніх відносин: позитивне ставлення, уважність один до одного і спрямованість на спільне подолання проблем. Водночас до дитини такі батьки демонстрували здатність до співпереживання і повне розуміння причин її стану, безумовне прийняття.

Необхідно зазначити, що відповідний стиль виховання формує певні особливості у дитини, які формують схильність до уподобань саме стилю епохи Відродження у будь-яких видах мистецтва. Так, в ході емпіричного дослідження було встановлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між такими творчими здібностями як винахідливість та дивергентне мислення і допитливістю та уподобаннями стилю епохи Відродження ($r=0,59$ та $r=0,57$, $p>0,01$), а також такими вторинними актуальними здібностями як ввічливість ($r=0,75$, $p>0,01$), обов'язковість ($r=0,45$, $p>0,05$), вміння слухатися ($r=0,42$, $p>0,05$), справедливість ($r=0,45$, $p>0,05$). Був встановлений прямий кореляційний зв'язок між допитливістю як особливістю людей,

яким подобається стиль мистецтва епохи Відродження, і такими первинними актуальними здібностями як контакти ($r=0,58$, $p>0,01$), довіра ($r=0,75$, $p>0,01$), надія ($r=0,73$, $p>0,01$), ніжність / сексуальність ($r=0,39$, $p>0,05$).

Отже, дослідження показали, що ліберальний стиль виховання формує уподобання в мистецтві саме стилю епохи Відродження, а така спрямованість особистості розвиває здатність присвячувати себе іншим людям, навіть якщо вони проявляють інші актуальні здібності; здатність приймати себе або інших людей в їх неповторності такими, якими вони є; здатність визнавати майбутні можливості для розвитку і, таким чином, робити успіхи справжнього дня відносними; здатність приймати та дарувати фізичний контакт, бажання отримувати знання, навички, розвиває спрямованість на дослідження світу, а все це є рушійною силою культурного і духовного розвитку людини.

Згідно з цим людина, якій подобаються твори мистецтва епохи Відродження, завдяки розвиненій кмітливості, а також здатності швидко знаходити вихід зі скрутного становища та здатності до парадоксального мислення, спрямована на вивчення нових речей і ідей, шукає різні можливості вирішення завдань, вивчати книги, картини тощо. Встановлено, що людина з такими уподобаннями приязна, галантна, має хороші манери, виконує свої обіцянки, надійна, керується розумними міркуваннями, ніж особистими симпатіями та схильностями, дотримується прохань і доручень, наказів і вимагає такої поведінки від інших, що і сприяє пошуку нових речей, ідей, способів вирішення завдань.

Емпіричні дослідження продемонстрували, що уподобання саме стилю епохи Відродження мають пряму кореляцію ($r=0,59$, $p>0,01$) з непрямою агресією. Водночас така спрямованість уподобань на стиль епохи Відродження корелює з залежністю ($r=0,45$, $p>0,05$), а також існує прямий кореляційний зв'язок зі шкалою "здоров'я" на рівні $p<0,05$. Тоді, як це було встановлено, є зворотній кореляційний зв'язок між уподобаннями стилю епохи Відродження та середнім рівнем розвитку самооцінки та шкалою "впевненість" на рівні $p<0,05$. Тобто наявність великого інтересу насамперед до людини та її діяльності,

нове бачення себе, прагнення інтегрувати досвід, здобутий у минулому, до нового демонструє наявність тенденції до прояву непрямой агресії, яка спрямована на неживий предмет. При цьому використання таких механізмів у процесі сприйняття стилю художнього мистецтва як компенсація та раціоналізація, іноді проекція пов'язані з тенденцією до дії, спрямованої на пристосування до соціального середовища з незначною ймовірністю агресивної поведінки, переважанням установки на соціальну співпрацю.

Зауважимо, що, оскільки в основі даного стилю постає принцип гуманізму, тільки особистості з дбайливим ставленням до точки зору або думки оточення, з реалістичною оцінкою власних сил і впевнені у собі обирають в живописі стиль епохи Відродження. Отже, якщо особистості завищують рівень розвитку своїх навичок, вмінь та здібностей, своєї зовнішності та рис характеру, вони не схильні обирати в живописі даний стиль. Водночас встановлено, що особистості, яким подобається стиль мистецтва епохи Відродження оцінюють своє здоров'я згідно з ситуацією або, навіть, заперечують наявність хвороби.

Емпіричні дослідження показали, що між уподобаннями стилю мистецтва епохи Відродження та шкалою "Позитивне минуле" існує прямий кореляційний зв'язок ($r=0,524$, $p<0,01$). Отже, в особистості з уподобаннями стилю епохи Відродження існує великий інтерес насамперед до людини та її діяльності, нове бачення себе, прагнення інтегрувати досвід, здобутий у минулому, до нового, тому минулі події реконструюються з позитивним, ностальгічно емоційним забарвленням, представляються в райдужному кольорі, що свідчить про здорові погляди на життя.

У свою чергу, був встановлений прямий кореляційний зв'язок на рівні 0,67 між авторитарним стилем виховання, з швидше позитивним образом матері та негативним образом батька та уподобанням стилю Бароко в живописі. Згідно з проведеним дослідженням життєвий сценарій особистостей, які полюбляють стиль мистецтва Бароко, характеризується прагненням показати свою міць і спроможність, прагнення до урочистості та парадності, пишноти, що пов'язано з тим,

що батьки демонстрували тенденцію до легкого застосування своєї влади, іноді навіть нав'язування своєї волі, ґрунтуючись на амбіціях. Тобто особистості, у яких батьки займали занадто авторитарну стосовно дитини позицію, вимагаючи безумовного послуху і надавали багато значення постійному розвитку здібностей, формуються відповідні духовні ресурси, які корелюють з ідеологією у мистецтві стилю Бароко. Було встановлено, що у даних особистостей мати – тепла і гіперопікаюча, батько – холодний, відкидаючий, індиферентний. При цьому по відношенню один до одного батьки демонстрували позитивне ставлення, були уважні та разом долали проблеми.

Дослідження особливостей особистості, якій подобається стиль мистецтва Бароко, дозволили встановити, що існує прямий кореляційний зв'язок між складністю як компоненту даного типу та такими вторинними здібностями як охайність і пунктуальність ($r=0,44$, $p>0,05$ та $r=0,54$, $p>0,01$), та зворотній кореляційний зв'язок з акуратністю ($r=-0,37$, $p>0,05$). Тобто особистості, яким подобається стиль мистецтва Бароко орієнтовані на пізнання складних явищ, демонструють цікавість до складних речей і ідей та ставлять перед собою складні завдання, доглядають за тілом, одягом, предметами щоденного користування, за чистотою та охайністю приміщення і навколишньої середовища, суворо дотримуються обумовленого або очікуваного часу. Проте, любов до порядку, що може проявлятися у педантичності та спрямованості на постійне підтримання стерильності середовища, повній відповідності кожної речі своєму місцю знижує у таких особистостей зацікавленість у вивчанні чогось без сторонньої допомоги; знижує здатність проявляти наполегливість, щоб досягти своєї мети, тому вони можуть відмовлятися від складних шляхів розв'язання проблеми.

Завдяки емпіричному дослідженню було встановлено, що існує взаємозв'язок на рівні $p>0,05$ між уподобаннями стилю мистецтва Бароко та такими сформованими особливостями як поєднання фантазій і реальності у своєму житті; життєствердний характер; конфронтація; знаходження в стані динаміки, руху; важливість

масштабу розгорнутої ними діяльності; здібність висувати прогресивні ідеї про складність світобудови, безмежності і різноманіття світу, про його непостійність; використання наступних захисних механізмів: заміщення та реактивне формування.

Необхідно зазначити, що уподобання стилю мистецтва Бароко мають зворотну кореляцію з роздратуванням ($r=-0,54$, $p>0,01$) та пряму – з афектацією ($r=0,40$, $p>0,05$) та шкалою "вміння" на рівні $p>0,05$. Тобто особистості з такими уподобаннями мають високий рівень засвоєння виконання якоїсь дії, можливість пристосування сформованих навичок і знань в різних видах діяльності, високу продуктивність і ефективність. Особистості, яким подобається стиль мистецтва Бароко, вважають, що мистецтво має демонструвати прогресивні ідеї щодо складності світобудови, безмежності та різноманіття світу, про його непостійність. Ось чому, людина, яка віддає перевагу даному стилю в живописі, орієнтована на пряме та безпосереднє спілкування, яке характеризується, перш за все, доброзичливим ставленням і пов'язане зі спрямованістю на переживання, які дає це спілкування. Водночас поєднання фантазій та реальності, орієнтація на об'єкти, які мають життєствердний характер та перебувають у стані динаміки, руху та конфронтації, важливість масштабу розгорнутої діяльності знижують рівень готовності до прояву негативних почуттів при найменшому збудженні.

Отримані дані показали, що уподобання стилю мистецтва Бароко мають прямий кореляційний взаємозв'язок зі шкалою "Гедоністичне сьогодення" ($r=0,613$, $p<0,01$) та зі шкалою "Трансцендентність майбутнього" ($r=0,413$, $p<0,05$). Отже, особистості, яким подобається стиль мистецтва Бароко, в якому поєднані фантазії та реальність, орієнтовані на об'єкти, які мають життєствердний характер та перебувають у стані динаміки, руху та конфронтації, демонструють масштаб розгорнутої діяльності, тому мистецтво має демонструвати прогресивні ідеї про складність світобудови, безмежності та різноманіття світу, про його непостійність, при цьому такі особистості схильні до ризикованого ставлення до часу та життя, що передбачає орієнтацію на задоволення, хвилювання, збудження, насолоду в

сьогоденні. Особистостям даного типу притаманна імпульсивність, прагнення пошуку відчуттів. Це усвідомлене чи неусвідомлене ставлення особистості до майбутнього часу може бути засноване на вірі, що не відомо, що чекає на людину попереду, тому слід жити тут і зараз, адже від того, як ти проживеш кожен момент свого життя, залежить, чи зустрінеш ти старість, як цілісна особистість чи ні. Це усвідомлення безумовного значення самого життя перед самою смертю.

Проведені дослідження показали, що існує прямий кореляційний зв'язок на рівні $p > 0,01$ між авторитарним стилем виховання та уподобанням Класичного стилю в живописі. Життєвий сценарій людей, яким подобається стиль мистецтва Класицизм, характеризується тим, що все повинно будуватися на основі міцних канонів, тим самим виявляючи стрункість і логічність самої світобудови. У цьому випадку, був виявлений жорсткий контроль, тенденція до легкого застосування своєї влади, заснованої на амбіціях та автономності, яка виключала будь-яку залежність з боку матері. Встановлено вміння впливати на стан особистості з боку батька. При цьому мало місце нерозуміння причин стану дитини з боку батьків, відсутність тілесного контакту батьки-дитина, а так само відсутність в деяких випадках орієнтації на стан дитини при побудові взаємодії з нею. Тобто у особистостей, яким подобається стиль мистецтва Класицизм, батьки поводитись занадто авторитарно, вимагаючи беззастережного послуху і задаючи суворі дисциплінарні рамки. Загалом у такої особистості встановлене підозріле ставлення до сімейного середовища і дистанціювання стосовно її членів.

Отже, саме тому у особистостей з уподобаннями стилю мистецтва Класицизм сформовані наступні особливості: в кожному явищі прагнуть розпізнати тільки істотні, типологічні риси, відкидаючи випадкові індивідуальні ознаки. Головне: висока мораль та стримана культура. Увага приділяється тілесним проявам, тілесним контактам і постановці власних кордонів, а так само виявленню кордонів інших людей. Найчастіше використовують такі захисні механізми як регресія, витискання та раціоналізація. При цьому

використання людиною даного типу таких захисних механізмів відображає відчуття переваги особистості стосовно інших людей, тобто інші повинні погоджуватись з намірами такої людини.

У свою чергу, існує зворотній кореляційний зв'язок з уподобаннями стилю мистецтва Класицизм та середнім рівнем розвитку самооцінки на рівні $p > 0,01$, і шкалою "здоров'я" на рівні $p > 0,05$, а також прямий кореляційний зв'язок зі шкалою "зовнішність" на рівні $p > 0,01$. Тобто, оскільки у Класицизмі відбувалось підпорядкування загальному особистого, пристрастей – розуму, обов'язку, верховним інтересам громадськості, законам світобудови, стійкості перед мінливістю буття і жорстокістю долі, особистості з таким типом сприйняття мають уявні погляди на своє місце в суспільстві, не схильні приймати деякі свої почуття і якості характеру, тобто сфокусовані лише на плюсах. Тому відповідно до власного здоров'я особистості такого типу акцентують на тому, що мають добрий імунітет, добре себе почувають і рідко хворіють. Оскільки Класичний стиль виявляє стрункість і логічність самої світобудови, а в кожному явищі розпізнаються тільки істотні, типологічні риси, відкидаючи випадкові індивідуальні ознаки, особистості з таким типом сприйняття більше схильні опиратися на зважені докази, ніж на відчуття та емоції, і задоволені своїми зовнішніми даними та загалом вважають себе вродливими.

Водночас проведені дослідження продемонстрували існування прямого кореляційного зв'язку між уподобаннями стилю мистецтва Класицизм та фізичною агресією ($r = 0,33$, $p > 0,05$) і директивністю ($r = 0,83$, $p > 0,05$), тобто для особистостей даного типу об'єкти повинні демонструвати жорсткий контроль, тенденцію до легкого застосування своєї влади, заснованої на амбіціях та автономності, яка виключає будь-яку залежність від почуттів, що дає можливість використання фізичної сили проти іншої особи без включення різноманітних переживань у цей процес.

Було виявлено, що уподобання стилю мистецтва Класицизм корелюють зі шкалою "Майбутнє" ($r = 0,745$, $p < 0,01$) та зі шкалою "Трансцендентність майбутнього" ($r = 0,733$, $p < 0,01$). Отже, поведінка

особистостей, яким подобається стиль мистецтва Класицизм, буде визначатися мотивацією досягнення майбутніх цілей та винагород, тому такі особистості здатні передбачати та зважувати майбутні наслідки, сумлінні, постійні, високоорганізовані, амбітні. Такі особистості часто відчують суб'єктивну нестачу часу, але готові принести в жертву сьогоднішні насолоди заради успіху в майбутньому. При цьому вони відрізняються прекрасними навичками організаційного планування і високою особистою ефективністю, мають чіткі цілі на майбутнє, а їхнє повсякденне життя впорядковане і структуроване. Це усвідомлене чи неусвідомлене ставлення такої особистості до майбутнього часу може бути засноване на вірі в життя після смерті та можливості винагороди та покарання, які чекають після смерті.

Було емпірично встановлено прямий кореляційний зв'язок на рівні 0,01 між авторитарним та ліберальним стилем виховання та уподобанням Імпресіоністичного стилю у живописі. Зауважимо, що життєвий сценарій особистостей, яким подобається Імпресіоністичний стиль у мистецтві, живописі, характеризується прагненням у разі можливості уникати будь-яких подробиць і фокусуванням на тому, що важливо на даний час; а також більшою спрямованістю на події та моменти, що відбуваються тут і зараз, попри форму і зміст. Особистості з таким життєвим сценарієм характеризуються тим, що краще працюють на відкритому повітрі, люблять природу і чітко розмежовують отримані враження, почуття та емоції. Отже, батьки такої особистості встановлювали значну психологічну дистанцію між собою і дитиною, а тому інтереси, захоплення, думки та почуття дитини вважались несерйозними. Батьки були нездатні надати емоційної підтримки, був відсутній тілесний контакт, емоційний фон взаємодії, як результат – підозріла поведінка і відмова від соціальних норм, відгородженість з боку обох батьків. Нерідко дорослі стосовно особистості займали протилежну позицію, що проявлялось у роздратуванні, злості та відчутті досади. З іншого боку, по відношенню один до одного батьки демонстрували позитивне ставлення, були уважні та разом долали проблеми. Згідно з вище

зазначеним в особистості з уподобаннями Імпресіоністичного стилю у мистецтві спостерігалась різка зміна стилю, прийомів виховання у родині, що являли собою перехід від авторитарного до ліберального і, навпаки, перехід від психологічного прийняття до емоційного відкидання.

Слід зазначити, що виявлена значуща пряма кореляція між уподобаннями Імпресіоністичного стилю у мистецтві та холеричним типом темпераменту ($r=0,517$, $p<0,01$), тобто особистості характеризуються шляхетними, витонченими особистими враженнями та спостереженнями мінливих миттєвих відчуттів і переживань, природи, прагнуть схопити мінливі ефекти світла, проявляють загальну рухливість і здатність віддаватися справі з винятковою пристрасністю, проявляють бурхливі емоції, зміну настрою, неврівноваженість.

У свою чергу, отримані дані дослідження свідчать про те, що між уподобаннями стилю Імпресіонізму в мистецтві та показником пластичності ($r=0,452$, $p<0,05$) і емоційності ($r=-0,508$, $p<0,01$) існують значущі кореляції. Отже, особистості, яким подобається Імпресіоністичний стиль у мистецтві, демонструють легкість перемикавання з одного виду діяльності на інший, швидкий перехід з одних форм мислення на другі в процесі взаємодії з наочним середовищем, прагнення до різноманітності форм предметної діяльності. Водночас такі особистості мають високу чутливість до розбіжності між запланованим і результатами реальної дії, високий рівень занепокоєння з приводу роботи, чутливі до невдач.

Наші дослідження дозволили зробити висновок, що існує прямий і сильний кореляційний взаємозв'язок між уподобаннями Імпресіоністичного стилю у мистецтві та з вербальною агресією ($r=0,86$, $p>0,01$) і ексгібіціонізмом у прояві агресивності ($r=0,35$, $p>0,05$). Отже, увагу особистостей, яким подобається Імпресіоністичний стиль у мистецтві, привертають продукти, які демонструють різку зміну явищ, що розкривають інтереси, захоплення, думки та почуття. В цьому випадку, у таких людей переважає вираження негативних почуттів як через форму (крик,

вереск), і через зміст словесних відповідей (прокляття, загрози), тому така людина, частіше використовує в процесі сприйняття, з одного боку, такі механізми як заперечення реальності, регресія і заміщення, з іншого – раціоналізацію і компенсацію, що сприяє прояву себе у вигляді агресивної поведінки задля привернення уваги до своєї персони.

Необхідно зазначити, що спостерігався високий взаємозв'язок на $p < 0,01$ між уподобаннями Імпресіоністичного стилю в мистецтві та схильністю фокусуватися на виключно позитивних і світлих моментах, але іноді такі особистості можуть поглиблюватись у соціальні проблеми, голод, хвороби, що напряду пов'язано з рівнем розвитку самооцінки. Оскільки при середньому рівні самооцінки в особистостей, яким подобається Імпресіоністичний стиль у мистецтві, буде реалістичніша оцінка можливостей і умінь в контексті вимог ситуації, тобто реальної картини того, що відбувається, та очікувань інших людей. З іншого боку, при низькому рівні розвитку самооцінки такі особистості будуть сумніватися у своїй привабливості, можливостях, боятися неприйняття у людей.

Дані дослідження демонструють, що існує зворотній кореляційний зв'язок між уподобаннями Імпресіоністичного стилю у мистецтві та шкалою "вміння" і "розумові здібності" на рівні $p < 0,05$. Оскільки в Імпресіонізмі акцент робиться на витончені особисті враження та спостереження мінливих миттєвих відчуттів і переживань, тому особистості з даними уподобаннями не схильні опиратися на раціональні доводи, не орієнтовані на продуктивну, цілеспрямовану та результативну діяльність. Такі особистості орієнтовані більше на отримання позитивних почуттів від самого процесу.

Враховуючи вищезазначене, було встановлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між ризиком як рисою особистості, якій подобається Імпресіоністичний стиль у мистецтві, та винахідливістю ($r=0,57$, $p>0,01$), чесністю або щирістю ($r=0,34$, $p>0,05$), і з такими первинними здібностями як довіра ($r=0,33$, $p>0,05$), надія ($r=0,87$, $p>0,01$), ніжність, сексуальність ($r=0,80$, $p>0,01$) і любов ($r=0,35$, $p>0,05$). Отже, особистості, яким подобається Імпресіоністичний стиль у мистецтві, можуть демонструвати відкрите висловлення своєї думки, не звертаючи увагу на можливі впливи навколишнього середовища, любов до вивчення нових речей або ідей, тому вони воліють мати шанс ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде. Зазначимо, що такі особистості проявляють тямущість, доречність, підприємливість, винахідливість, спритність, кмітливість, жвавість, схильні відстоювати свої ідеї та ставити перед собою високі ідеалістичні цілі. При цьому вони здатні приймати себе або інших людей в їх неповторності такими, як вони є, здатні приймати та дарувати фізичний контакт.

У свою чергу, показник ризику як риса особистості, якій подобається Імпресіоністичний стиль у мистецтві, має зворотній кореляційний зв'язок з такими вторинними здібностями, як акуратність ($r=-0,49$, $p>0,01$), вміння слухатись ($r=-0,83$, $p>0,01$), справедливість ($r=-0,86$, $p>0,01$), вірність ($r=-0,39$, $p>0,05$), тобто любов до порядку, коли кожна із речей знаходиться на своєму місці, слідування проханням, дорученням, наказам зовнішнього авторитету і вимога такої поведінки від інших, тобто тривале дотримання підсвідомих або усвідомлених норм і концепцій, ригідність поведінки, керування більш розумними міркуваннями, ніж особистими симпатіями та схильностями, формує у таких особистостей недопустимість можливості помилок і провалів, тому вони дуже стурбовані, коли близькі оточуючи їх люди висловлюють своє несхвалення.

Згідно з даними дослідження між уподобаннями Імпресіоністичного стилю у мистецтві і шкалою "Гедоністичне сьогодні" існує прямий кореляційний взаємозв'язок ($r=0,532$, $p<0,05$), тому увагу особистостей з такими уподобаннями привертають продукти, що демонструють різку зміну явищ, які розкривають

інтереси, захоплення, думки та почуття, а згідно з цим такі особистості орієнтовані на задоволення у теперішньому та нездатні принести щось у жертву в теперішньому, щоб отримати винагороду у майбутньому. Особистості такого типу непослідовні, імпульсивні, прагнуть до пошуку відчуттів.

Шляхом емпіричних досліджень було встановлено, що існує прямий кореляційний зв'язок на рівні $p > 0,05$ між демократичним стилем виховання та уподобаннями Сюрреалістичного стилю в живописі. Виявлено, що життєвий сценарій особистостей, яким подобається Сюрреалістичний стиль у живописі, мистецтві, характеризується відображенням через інтуїтивні, несвідомі почуття справжньої людської сутності та довколишньої світобудови. Для особистостей з таким життєвим сценарієм величезне значення мають символіка образів і магічний зміст речей. Тобто особистості, яким подобається Сюрреалістичний стиль у мистецтві, виховувались у родині, якій у випадках сварок або будь-яких ускладнень схвалювалося звернення за допомогою. В цілому батьки намагалися бути ближче до дитини та задовольняти її основні потреби, проводили з дитиною багато вільного часу і невдачі вважали випадковими. Батьки вірили у свою дитину і підтримували її самобутність, а до себе ставились як до батьків в контакт з дитиною, оскільки були здатні до співпереживання, вміли впливати на стан дитини. Водночас до питань світогляду, релігії, сенсу і до майбутнього демонстрували песимістичний, захисний, індіферентний настрій.

Отже, саме тому особистості з уподобаннями Сюрреалістичного стилю у мистецтві мають наступні якості: прогресивність поглядів, прагнення до перетворень у світі, а з іншого боку, чистий психологічний автоматизм, позбавлений емоційності та внутрішнього змісту. Особистості даного типу найчастіше використовують у своєму житті наступні захисні механізми: проекцію, реактивне формування, заміщення та заперечення реальності.

Водночас спостерігався прямий кореляційний зв'язок між уподобаннями Сюрреалістичного стилю у мистецтві та флегматичним типом темпераменту ($r = 0,420$, $p < 0,05$), тобто особистості з даними

уподобаннями заперечують прийняті суспільні форми сучасного життя, технічної цивілізації, культури, моральних засад, схильні до пропаганди психічного анархізму, автоматизму вислову, звільнення від контролю розуму, виступають за спонтанність підсвідомості. При цьому вони характеризуються врівноваженістю, стабільністю настрою і працездатності, терплячі та витримані, зберігають спокій навіть при серйозних неприємностях, але іноді здатні давати волю почуттям.

Отримані дані свідчать, що була виявлена зворотна кореляція між уподобаннями Сюрреалістичного стилю у мистецтві та показником лабільності ($r=-0,430, p<0,05$), тобто особистості, які обирають картини в стилі Сюрреалізм, не схильні до мінливості настрою, мотиваційної нестійкості, сентиментальності, не прагнуть до емоційної залученості.

Слід зазначити, що встановлено зворотній кореляційний зв'язок між уподобаннями Сюрреалістичного стилю у мистецтві та високим рівнем розвитку самооцінки на рівні $p<0,05$. Оскільки головна мета даного стилю – це встановлення взаємин людського розуму з навколишньою дійсністю: особистості, яким подобається Сюрреалістичний стиль у мистецтві, мають високий рівень самолюбства та розвинене почуття власної гідності, але іноді критичні стосовно себе і поважають себе лише за заслуги та досягнення.

Зазначимо, що існує прямий кореляційний зв'язок між уподобаннями Сюрреалістичного стилю у мистецтві та підозрілістю ($r=0,75, p>0,01$), з іншого боку, встановлено наявність зворотного кореляційного зв'язку з залежністю ($r=0,58, p>0,01$). Отже, особистості, яким подобається Сюрреалістичний стиль у мистецтві, можуть демонструвати недовіру та обережність стосовно людей або мати стійкі переконання в тому, що інші люди планують і завдають їм шкоди, що повністю нівелює необхідність у доброзичливому відношенні з боку інших осіб, заперечує можливість підпорядкування себе іншим особам, тому у процесі сприйняття мистецтва використовується проекція, реактивне формування, заміщення і заперечення реальності.

Встановлено, що існує прямий кореляційний зв'язок між уподобаннями Сюрреалістичного стилю у мистецтві та шкалою

"Майбутнє" ($r=0,676$, $p<0,01$) та зі шкалою "Трансцендентність майбутнього" ($r=0,621$, $p<0,01$). Отже, при наявності уподобань у художньому мистецтві Сюрреалістичного стилю увагу особистості привертають питання світогляду, релігії, сенсу майбутнього, а продукти художнього мистецтва повинні демонструвати самолюбство та розвинене почуття власної гідності, проте, викликати також певний рівень критичності, саме такі особистості орієнтовані у майбутнє. Особистості такого типу мотивовані на винагороди і зважують майбутні наслідки, демонструють сумлінність у виконанні власної діяльності, оскільки вони амбітні, спрямовані на досягнення поставленої мети. Виявлено, що особистості, які обирають картини в стилі Сюрреалізм, схильні відчувати середній та високий рівні стресу, які на суб'єктивному рівні пов'язані з відчуттям нестачі часу, що засноване на вірі в життя після смерті та можливості винагороди та покарання, які чекають на людину після смерті.

Було виявлено, що існує значущий зв'язок між авторитарним та ліберальним стилями виховання та уподобаннями Абстрактного стилю в мистецтві на рівні $p>0,01$. Водночас життєвий сценарій особистостей з уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві характеризується прагненням до пізнання світу через свєрхсвідомість, тобто завдяки своєму чуттєвому світу. Тобто особистості, яким подобається Абстрактний стиль у мистецтві, виховувались у родині з різкою зміною стилів виховання: від суворого – до ліберального і навпаки. Батьки демонстрували нездатність до співпереживання і надання емоційної підтримки, була відсутня орієнтація на стан дитини при побудові взаємодії з нею, а так само відсутній в деяких випадках емоційний фон взаємодії. Спостерігалось безумовне ставлення до себе як до вихователя та вчителя з боку матері, але образ батька – позитивний, теплий та гіперопікаючий. По відношенню один до одного батьки демонстрували уважність та щирі теплі почуття. Отже, особистості з уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві мають наступні особливості: з одного боку, дотримання суворої та чіткої лінії поведінки, демонстрація стійких станів, а з іншого – вільна форма дії та демонстрація динаміки, прояв всієї гами почуттів. Найчастіше такі

особистості використовують раціоналізацію, компенсацію та проекцію як захисні механізми.

Отримані дані свідчать про те, що встановлено прямий кореляційний зв'язок між уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві та середнім рівнем розвитку самооцінки і шкалою "здоров'я" на рівні $p < 0,05$, а також зворотній кореляційний зв'язок зі шкалою "зовнішність" на рівні $p < 0,01$. Оскільки абстрактне мистецтво привчає людину до філософського способу життя, особистості з уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві правильно співвідносять свої можливості та здібності, досить критично ставляться до себе, вміють прогнозувати ставлення оточення до результатів своєї діяльності, вважають, що знаходяться в стані повного фізичного, духовного і соціального здоров'я. Оскільки філософсько-естетична основа Абстракціонізму – відхід від ілюзорно-предметного зображення, абсолютизація чистого враження та самовираження, особистості з уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві задоволені своїми фізичними даними, і не вважають себе вродливішими від інших.

Зауважимо, що між уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві та негативізмом існує прямий кореляційний зв'язок ($r=0,75$, $p>0,01$), і виявлено зворотний кореляційний зв'язок з власне агресією ($r=-0,45$, $p>0,05$). Отже, увагу особистостей, яким подобається стиль у мистецтві Абстракціонізм, привертають продукти, які демонструють різку зміну явищ та певні переходи від одного стану до іншого, тому таким особистостям характерна опозиційна манера у поведінці від пасивного опору до активної боротьби проти звичаїв і законів, але при філософському підході до життя, вони виступають супереч нападаючій, агресивно домінуючій позиції, що ранить і завдає шкоди.

Зауважимо, що між уявою як рисою особистості з уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві та такими вторинними актуальними здібностями, як акуратність ($r=0,33$, $p>0,05$), діяльність / старанність ($r=0,33$, $p>0,05$), бережливість ($r=0,54$, $p>0,01$), вірність ($r=0,40$, $p>0,05$), а також такими первинними здібностями як терпіння ($r=0,40$, $p>0,05$), час ($r=0,49$, $p>0,01$) і любов ($r=0,43$, $p>0,05$) існує прямий

кореляційний зв'язок. Тобто особистості з уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві мають любов до порядку, яка проявляється в повній відповідності кожної речі своєму місцю, тому жодна з речей не заважає іншій, та, головне, в потрібний момент кожна із цих речей може бути тут же знайдена; здатні чекати, відстрочувати виконання бажань, а також підтримувати в собі та інших розвиток цієї здатності, всупереч сумнівам і очікуванням, тому готові протягом тривалого часу віддаватися напруженій і виснажливій роботі для досягнення визначеної мети; здатні приділяти собі та іншим достатню кількість часу, що також проявляється в економному поводженні з грошима і речами; схильні приймати інших незалежно від прийнятих в них наявних якостей і способу поведінки; можуть досить довго дотримуватись підсвідомих або усвідомлених норм і концепцій в різних сферах життя; схильні представляти як інші будуть розв'язувати певні проблеми; мріють про різні місця і речі та бачать те, що зображено на картинах і малюнках, не так, як інші; часто відчують здивування з приводу різних ідей і подій.

З іншого боку, така вторинна актуальна здібність як пунктуальність має зворотній кореляційний зв'язок з уявою як рисою особистості з уподобаннями Абстрактного стилю у мистецтві ($r=-0,83$, $p>0,05$), тобто в особистості, якій подобаються картини стилю Абстракціонізм, притаманно суворе дотримання обумовленого або очікуваного часу, що «заштовхує» в відповідні рамки та не дає можливості для нового формування матеріалу, що походить з минулого досвіду, тому знижується рівень творчої активності.

Таким чином, дослідження особливостей сприйняття мистецтва надає можливість виявити певні механізми процесу виховання, що формує відповідні властивості як особистісний потенціал людини для саморозвитку.

Мистецтво – важливий ресурс для розвитку особистості та суспільства в цілому, оскільки кожен творець намагається донести до споглядача або читача власні думки і почуття. В ході споглядання художнього мистецтва відбувається трансформація людиною фактів дійсності, матеріалу та самої людини. В мистецтві втілюються ідеали,

відбувається рух у напрямку досягнення бажаного, компенсація певної неповноцінності життя людини. Саме тому, мистецтво виступає засобом просвіти, передачі досвіду, фактів життя, а також засобом навчання, передачі навичок мислення, узагальнення системи поглядів. Однак важливішими вважаються соціальні передбачення, прогнози щодо майбутнього людини та суспільства.

Водночас мистецтво здатне об'єднувати людей, оскільки дозволяє пережити досвід інших людей, тим самим розширюючи історично обмежений досвід життя особистості. Воно ціннісно орієнтує людину у світі, сприйняття творів мистецтва спонукає до подальшої творчості. Мистецтво пробуджує в людині творця, приносить задоволення. Саме тому, певний жанр або стиль мистецтва буде приваблювати людей з відповідними особливостями.

Так, особистості з уподобаннями в мистецтві стиля епохи Відродження здатні: присвячувати себе іншим людям, навіть якщо вони проявляють інші актуальні здібності; приймати себе або інших людей в їх неповторності такими як вони є; визнавати майбутні можливості для розвитку і, таким чином, робити успіхи справжнього дня відносними; приймати та дарувати фізичний контакт, мають бажання отримувати знання, навички та спрямовані на дослідження світу, а все це є рушійною силою їх культурного розвитку.

Особистості з уподобаннями у мистецтві стилю Бароко мають високий рівень засвоєння та виконання якоїсь дії, можуть пристосовувати сформовані навички і знання в різних видах діяльності, мають високу продуктивність і ефективність. Людина, яка віддає перевагу в живописі стилю Бароко, частіше використовує в процесі сприйняття такі механізми, як заміщення та реактивне формування, орієнтована на пряме та безпосереднє спілкування, яке характеризується, перш за все, доброзичливим ставленням і пов'язане з спрямованістю на переживання, які дає це спілкування. Водночас поєднання фантазій та реальності, орієнтація на об'єкти, які мають життєстверджуючий характер та перебувають у стані динаміки, руху та конфронтації, важливість масштабу розгорнутої діяльності

знижують рівень готовності до прояву негативних почуттів при найменшому збудженні.

Особистості, які віддають перевагу у мистецтві стилю Класицизм, схильні до легкого застосування своєї влади, що базується на амбіціях та автономності, яка виключає будь-яку залежність від почуттів, тому вони орієнтовані на майбутнє. Поведінка таких особистостей буде визначатися мотивацією досягнення майбутніх цілей та винагород, тому такі особистості здатні передбачати та зважувати майбутні наслідки, сумлінні, постійні, високоорганізовані, амбітні. Вони часто відчують суб'єктивну нестачу часу, але готові принести в жертву сьогоденні насолоди заради успіху в майбутньому. При цьому вони відрізняються прекрасними навичками організаційного планування і високою особистою ефективністю, мають чіткі цілі на майбутнє, а їхнє повсякденне життя впорядковане і структуроване.

Особистості з уподобаннями у мистецтві стилю Імпресіонізм можуть демонструвати відкрите висловлення своєї думки, не звертаючи увагу на можливі впливи навколишнього середовища, любов до вивчення нових речей або ідей, тому вони воліють мати шанс ризикнути, щоб дізнатися, що з цього вийде. Зазначимо, що такі особистості проявляють тямущість, доречність, підприємливість, винахідливість, спритність, кмітливість, жвавість, схильні відстоювати свої ідеї та ставити перед собою високі ідеалістичні цілі. При цьому вони здатні приймати себе або інших людей в їх неповторності такими як вони є, здатні приймати і дарувати фізичний контакт.

При уподобаннях у мистецтві стилю Сюрреалізм увагу особистості привертають питання світогляду, релігії, сенсу майбутнього. Особистості з даним типом сприйняття мистецтва мотивовані на винагороди і зважують майбутні наслідки, демонструють сумлінність у виконанні власної діяльності, оскільки вони амбітні, спрямовані на досягнення поставленої мети. Виявлено, що особистості з уподобаннями у мистецтві стилю Сюрреалізм схильні відчувати середній та високий рівні стресу, які на суб'єктивному рівні пов'язані з відчуттям нестачі часу, що засноване на вірі в життя після

смерті та можливості винагороди та покарання, які чекають на людину після смерті.

Особистості з уподобаннями у мистецтві стилю Абстракціонізм мають любов до порядку, яка проявляється в повній відповідності кожної речі своєму місцю, тому жодна з речей не заважає іншій, та головне в потрібний момент кожна із цих речей може бути тут же знайдена; здатні чекати, відстрочувати виконання бажань, а також підтримувати в собі і інших розвиток цієї здатності, незважаючи на сумніви і очікування, тому готові протягом тривалого часу віддаватися напруженій і стомлюючій роботі для досягнення визначеної мети; здатні приділяти собі і іншим достатню кількість часу, що також проявляється в економному поводженні з грошима і речами; схильні приймати інших незалежно від прийнятих в них наявних якостей і способу поведінки; можуть досить довго дотримуватись підсвідомих або усвідомлених норм і концепцій в різних сферах життя; схильні представляти, як інші будуть вирішувати певні проблеми; мріють про різні місця і речі та бачать те, що зображено на картинах і малюнках, не так, як інші; часто відчують здивування з приводу різних ідей і подій.

Отже, дослідження особливостей сприйняття мистецтва дає можливість встановити важливі духовні ресурсні компоненти особистості для подальшої її життєдіяльності.

ЛІТЕРАТУРА

Антеро Д. К. С. Роль самооцінки у складі інтелектуального потенціалу. URL:<https://www.dissercat.com/content/rol-samootsenki-v-sostave-intellektualnogo-potentsiala>

Басін Є. Я., Крутоус В. П. Психологія мистецтва. Особистісний підхід: підручник для бакалаврату та магістратури. 2-ге вид., випр. та дод. URL:<https://cutt.ly/RB88HeS>

Білоус П. Вступ до літературознавства. Теорія літератури. Психологія літературної творчості: Лекції. Житомир, 2009. 335 с.

Васянович Г. П. Основи психології: навчальний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 114 с.

Грицик Л. В. Психологічна школа Потебні і розвиток порівняльного літературознавства в Україні: Д. Овсянико-Куликовський. ВХУ. 2000. № 491. С. 445-449.

Іванова О. І. Виховні можливості художньої культури та мистецтва у духовному розвитку особистості студентів. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. Вип. 3 (44). Луганськ: Вид-во Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2011. С. 44-53.

Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа, 1989. 609 с.

Кулка І. Психологія мистецтва. Вид: Гуманітарний центр Харків. Харків. 2019. 556 с.

Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / За ред. М. М. Заковича. Київ: Знання, 2009. 589 с.

Лановенко О. П. Соціальний статус мистецтва: уявлення, проблеми, рішення. Київ : Наук. думка, 1983. 167 с.

Макаров А. П'ять ять етюдів: підсвідомість і мистецтво. Нариси з психології творчості. Київ., 1990. 285 с.

Мартинюк Ю. О. Особливості виховання як чинник формування уподобань стилів у живописі. *Вісник Львівського університету. Серія психологічні науки*. 2020. Випуск 6. С. 100–107.

Москаленко В. В. Соціалізація особистості: монографія. Київ: Фенікс, 2013. 540 с.

Обдарованість. Творчість. Здібності / За ред. В. О. Моляко, О. Л. Музики. Житомир, 2006. 320 с.

Роменець В. А. Психологія творчості. 2-е вид. Київ : Либідь, 2001. 288 с.

Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. Київ : Либідь, 2003. 376 с.

Українська душа. Київ., 1992. 186 с.

Юнг К. Г. Психология и алхимия. URL:<https://cutt.ly/6B4vcLj>

Юнг К. Г., Нойманн Э. Психоанализ и искусство. <https://cutt.ly/jB4vUut>

Cervone, D. Explanatory models of Personality: Social–Cognitive Theories and the knowledge and appraisal model of Personality architecture. *In: The SAGE Handbook of Personality and Assessment*. Vol. 1. Los Angeles, 2008. P. 800–100.